

Jogsértések a Szandzsákban

Horvátországban (1991 nyara), majd Bosznia-Hercegovinában (1992 áprilisa) óta folytatott véres etnikai konfliktusok árnyékában, Jugoszlávia (Szerbia és Crna Gora) egyes területein is hasonló események zajlottak le. Ezen etnikai tisztogatások leginkább a szerbekkel közvetlen háborúban álló népcsoportokat érintették, így az általunk vizsgálandó Jugoszláviához tartozó szandzsáki bosnyákságot is.

Szandzsák az első Balkán-háború befejezéséig (1912) a Török Birodalom része volt. Az ezt követő időszakban Szerbia és Montenegró osztozott rajta. Manapság Jugoszlávia szerves részét képezi. Területi elhelyezkedéséből fakadóan geostratégiai fontossággal bír, hisz szétválasztja (etnikailag) a szerbeket a crnagorácoktól és Szerbiát az Adriai-tengertől, ugyanakkor összekötő kapocsként szerepel a többségében muzulmán vallású Bosznia és – szintén muzulmán többségű – Koszovó-Metóhia Tartomány között. A puszkaporos hordó szerepét mi sem bizonyítja jobban, mint a szomszédságában elterülő országok, tartományok, régiók. Északnyugatról Bosznia-Hercegovinával, délkeletről Koszovó-Metóhiával, míg délen Albániával szomszédos. Az 1991-es népszámlálás alapján a Szandzsákban a bosnyákság abszolút többséggel rendelkezett, arányuk elérte az 52,16%-ot (228 432 fő), őket követték a szerbek 25,9%-kal (112 604 fő) és a crnagorácok 18,2%-kal (79 162 fő). A régió legnagyobb városa Novi Pazar, amely egyben a terület központja is, lakosságának létszáma 43 774 fő, szintén abszolút bosnyák többségű 84,50%-kal.¹

*A "mai" Szandzsák földrajzi elhelyezkedése**

1. ábra

A Jugoszláviában élő bosnyákok² kisebbségi, emberi és szabadságjogainak megsértése tartalmában és módszereiben sem sokban különbözött a boszniai példától. A különbség csak annyi volt, hogy a tárgyalandó cselekmények egy olyan országban történtek, amelynek felelős vezetői – akiknek egyik része ellen ma már ki van adva a hágai elfogatóparancs – váltig azt hangoztatták, hogy országuk mintaszerűen biztosította – és biztosítja ma is – a területén élő

kisebbségek jogait, és semmi köze sem volt a Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában dúló háborúhoz.³

Az 1992 őszén megalakult Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava I Sloboda – Emberi és Szabadságjogok Szandzsáki Bizottsága, röviden ESZSZB – feltárta, összegezte, nyilvánosságra bocsátotta a zömében szandzsáki bosnyákok ellen elkövetett jogsértéseket, az egyszerű lopásoktól az atrocitásokig. A Kelet-Boszniából elűzött és a Szandzsákban menedéket kereső bosnyákok menekült- és emberjogi helyzetéről is készítettek tájékoztatókat. Adataikat általában a független sajtóban közölték, de több, e témával kapcsolatos könyvet, füzetet nyomtattak ki.

Az ESZSZB kiadványaiban az események kronológiai sorrendben vannak feltüntetve. Munkájuknak egyik különössége, hogy nem csak az áldozatok neveit voltak hajlandóak feltüntetni, hanem megnevezték a bűnelkövetőket is. Sokak szerint ez utóbbi nem az ő feladatuk lett volna, hisz a legtöbb esetben ekkor még nem is volt bizonyítva a tettesek bűnössége, de vajon lehet-e az ilyen és hasonló eseteket százszázalékosan bizonyítani – a legtöbb esetben írásos anyag nem létezett, sok esetben tanúk sem maradtak, a parancsok pedig nem írásban, hanem általában szóban fogantak, az államhatalmi szervek pedig sok esetben még csak nem is reagáltak az eseményekre. Ezért igen hasznosnak tartom az ilyen jellegű "NGO" szervezeteket, mert elvégzik az olyan munkákat, amelyeket sajnos ebben a helyzetben, a volt jugoszláv térségben – különböző okok miatt – igen kevesek mertek vállalni.

Ebben a munkában mindenekelőtt betekintést szeretnék adni az ESZSZB különböző feljegyzéseibe, összegezni a helyszínen gyűjtött anyagokat, és tájékoztatni a Szandzsákban élő bosnyákság ellen elkövetett, de sok esetben ki nem vizsgált jogsértésekről. A füzetek tartalmából ismertetést kapott több nemzetközi, jugoszláv emberjogi és humanitárius szervezet. A munka "ízeltőt" ad az emberi, kisebbségi jogok gátlástalan megsértéséről, súlyosságuk alapján csoportosítva azt, 1994-ig.

Zaklatások, gyűjtogatások, robbantások

Az 1992-es év kezdetét jelentette annak a tragédiatorozatnak, amelyben az áldozatok főszereplőivé a koszovói albánok mellett – Szerbia déli és Montenegró északi területén – a szandzsáki bosnyákok váltak. A háború közelsége, az állami tömegtájékoztatás háborúra uszító jelmondatai egyre inkább a jugoszláviai bosnyákokat veszélyeztették. Megnőtt az ellenük elkövetett, de ki nem vizsgált bűncselekmények száma. A hadsereg demonstratív jelenléte a szandzsáki bosnyák többségű területeken, a Kelet-Boszniából be-betörő ún. szerb szabadcsapatok, csetnikek nagy riadalmat váltottak ki az itt élő bosnyák származású emberekből. Nem ok nélkül, hisz a Boszniában dúló háborúban a legnagyobb etnikai tisztogatások⁴ a Szandzsák térségében zajlottak le, ugyanolyan embertelenséggel, mint a II. világháborúban.⁵ A robbantások, gyűjtogatások szinte mindennapossá váltak a Szandzsákban, amelynek célpontjaivá az ott élő bosnyák lakosság vált. A legtöbb esetben az elkövetőket nem találták meg, ami egyben megkérdőjelezheti a belügyi szervek semlegességét a bűnösök felkutatásában.

Az állami sajtó és televízió gyűlöletet szító kijelentései már a boszniai háború kitörése előtt éreztették hatásukat a régióban.⁶ Szandzsákban, Pljevlja városában 1992. január 7-én ismeretlen tettesek felgyújtották az Iszlám Közösség kereskedelmi helyiségeit. Ugyanekkor felrobbantották e vallási közösség vezetőjének gépkocsiját is.⁷ A háború közvetlen kitörése

után – 1992 májusában – két gránátot dobtak egy bosnyák személy tulajdonában levő vendéglőre.⁸ Az anyagi károk mellett személyi sérülés nem történt.

A Szandzsákban elhelyezett Jugoszláv Hadsereg tartalékosainak gátlástalan viselkedése csak tovább rontotta a különben is feszült légkört. Sjenica opstinában⁹ egy muzulmán egyházi személy udvarába a tartalékosok gránátot dobtak. Egy nappal később ugyanezek a katonák ittás állapotban az ajtót, ablakokat bezúzva nyomultak be az imént említett egyházi személy házába, akitől elrabolták az összes pénzét. Az áldozat beszámolója szerint ő figyelmeztette a tartalékosokat, hogy nincs házkutatási engedélyük, de azokat ez nyilvánvalóan nem érdekelte.¹⁰ A legveszélyesebb helyzet a Szandzsák Boszniával szomszédos, plevljai és priboji opstinájában volt. A *Sandzak* helyi hetilap adatai szerint csak Pljevljában mintegy harmincnégy (34) robbantásos eset történt, míg Bijelo Poljeban tizenhárom (13).¹¹ Az állami sajtó, mint a *Politika*, *Vecernje Novosti* és a *Szerbiai Televízió* nem sokat foglalkozott az ilyen tartalmú eseményekkel, az esetek többségéről be sem számolt. Megjelentek viszont olyan cikkek, amelyek alapján felmerült a gyanú, hogy a hatalmi szervek a hadsereggel karöltve, közvetett módon még serkentették a régióban, amúgy is feszült konfliktus helyzetet. A *Vojska* katonai lapban ez volt olvasható: "Szandzsákban mintegy 15 000 helyi muzulmán lakos van felfegyverkezve. Novi Pazarban 5000, Prijepoljében 4000, Sjenicában 3000, Tutinban és Pribojban 2000 stb. Nemcsak kézfegyverük van, hanem nehéz fegyverzettel is rendelkeznek".¹² A szerző tudomása szerint a fent említett fegyverek meglétét mindmáig nem sikerült – még a brutális házkutatásokkal sem – alátámasztani. A legnagyobb és a legszörnyűbb házkutatások a sjenicai opstina falvaiban játszódtak le, 1993 márciusában¹³ és szeptemberében, míg a Novi Pazar-i és a tutini opstinában 1993 októberében.¹⁴

Az 1992-es év derekán egyre sűrűbbé váltak a Boszniából betörő szerb szabadcsapatok támadásai. Bunguri faluban álarcos katonák nyolc (8) helyi lakost a közeli erdőben fizikailag bántalmaztak.¹⁵ Međurecje faluban kirabolták a dzsámit, és több öreg személyt megverték. Egyiküknek eltörték a bordáját, hetvenéves feleségét arra kényszerítették, hogy meztelenre vetközzön.¹⁶ Kukuroviciben 1993. április 11-én hét (7) bosnyák tulajdonú házat gyújtottak fel. Az elkövetők ebben az esetben sem kerültek meg.¹⁷ Sjeverin községből ideiglenesen mintegy 1380 személy költözött el. A Stranka Demokratske Akcije Sandzaka (Szandzsák Demokratikus Akció Pártja, röv. SDA)¹⁸ pártjának priboji alapszervezetének elnöke a nyilvánosságnak címzett panaszlevelében azt írja, hogy az utóbbi évben a priboji opstinában mintegy 6500 bosnyák menekült el, huszonhat (26) személyt meggyilkoltak vagy elraboltak, harmincöt (35) házat, tizenhét (17) melléképületet és öt (5) vendéglőt robbantottak vagy gyújtottak meg.¹⁹

A belgrádi központú Fond Za Humanitarno Pravo (Emberi Jogok Alapítványa) szerint Bukovica környékéről 800 bosnyák menekült el. A dzsámi itt is a gyújtogatások áldozatává vált. A helységet gyakran tartalékos katonák "látogatták" meg. Több incidens történt: az egyik házból 3700 DEM készpénzt raboltak el, egy másik helyen egy öregembert bántalmaztak, aki a rákövetkező napon belehalt sérüléseibe. Bošcanoviciben 1993 májusában egy munkásokat szállító kisbuszra lőttek ismeretlen tettesek. A tizenöt (15) utasból négyen sebesültek meg. A belgrádi független *Vreme* hetilap így számolt be erről az esetről: "...Ezen a napon a kisbusz etnikailag »tisztá« volt, míg az előző napokon pravoszlávok is utaztak benne..." Vajon ezen a napon miért maradtak ki?²⁰ Csak gyanítani lehet.

Emberrablások

Az emberrablások szintén csak a Szandzsákban élő bosnyákokat érintették. Az elkövetők elsődleges célja az ottani nem szerb lakosság megfélemlítése volt, az elraboltakról máig semmi hiteleset nem lehet tudni. Az emberrablásokat jugoszláv állampolgárságú bosnyákok ellen követték el, egy esetet nem számítva mindet Jugoszlávia területén. Az elkövetők többnyire a szerb szabadcsapatok valamelyike volt. Több gyanúsított kilétére derült fény az ESZSZB, az Emberi Jogok Alapítványa, a sajtó és a hivatalos szervek tájékoztatóiból. Mindezek ellenére senkit sem állítottak bíróság elé.

Sjeverini eset: Mioce faluban, a már korábban felgyújtott – egy bosnyák tulajdonban levő – kávéház előtt 1992. október 22-én, reggel 7 órakor, a Priboj–Sjeverin vonalon utasokat szállító autóbusból tizenhét (17) jugoszláv állampolgárságú, bosnyák nemzetiségű személyt álarcos katonák ismeretlen irányba vittek el. Három nappal később – katonai forrásokra hivatkozva – a *Borba* országos napilap így számolt be a történetekről: "... Az emberrablást követő napon a szerbek által ellenőrzött boszniai Visegrádban az elrabolt személyeket, összesen 17 főt, lemészárolták... Az autóbuszba két álarcos férfi lépett be, és leszállásra kényszerítette a bosnyák nemzetiségű utasokat, majd egy rendszámtábla nélküli katonai tehergépkocsira tuszkolták őket. Egy szerb nemzetiségű utast azzal fenyegettek meg, hogyha a bosnyákok mellé mer ülni, ő is a sorsukra juthat. Abból, hogy a bosnyákokat igazoltatás nélkül ki tudták "szűrni" a busz utasai közül, arra lehetett következtetni, hogy a az álarcosok egyike ismerhette az utasokat, sőt nagy valószínűséggel helybéli lakos lehetett. Az egyetlen életben maradt bosnyák nemzetiségű egy tizenkét éves fiú, aki valószínűleg annak köszönhette az életét, hogy az álarcosok azt hitték ő is a buszvezető fia. A gyermek apja azt állította, hogy amíg Pribojban tartózkodtak, a *Fehér Sasok* csetnik egység tagjai érdeklődtek az egyetlen élve maradt bosnyák tanú hollétéről. A gyermek és családja – mint anyai sorstársuk – már rég nem tartózkodik Jugoszlávia területén. A tetteseket a mai napig nem sikerült felderíteni. Megjegyzendő, hogy a belbiztonsági szolgálat nem tartotta érdemesnek tanúként meghallgatni sem a gyermeket, sem a buszon utazó szerb nemzetiségű szemtanúkat, sőt annak a teherautónak a vezetőjét sem, aki az elraboltakat szállító, útközben elromlott tehergépkocsit vontatta. Az eset további érdekessége, hogy a "rakományra" senki sem figyelt fel, pedig az emberrablóknak kétszer is át kellett lépniük az államhatárt Visegrádig. Később a *Borba* így írt az esetről: "...Az emberrablások lavinaszerű elköltözködést, menekülést váltottak ki Priboj opstina határ menti falvaiból. A települések bosnyák nemzetiségű lakosai egy az egyben áttelepültek a Szandzsák belső területeire: Sjenicába, Tutinba, Novi Pazarba vagy kivándoroltak Törökországba és Nyugat-Európába."²¹

Bukovicai események: Ravnóba 1993. február 16-án behatoltak a boszniai szerb hadsereg egységei és elraboltak öt (5) bosnyák nemzetiségű személyt, akik között két kiskorú is volt. Egy nappal később még hat (6) személyt raboltak el, ugyanabból a faluból. Az elraboltakat a "Boszniai Szerb Köztársaság" fennhatósága alá tartozó Cajnicébe hurcolták, majd 1993. március 10-én öt 68 év feletti személyt elengedtek.²²

Az Emberi Jogok Alapítványának munkatársai beszélgetést folytattak a szabadon bocsátottakkal. Vallomásaikból kiderült, hogy túsokként tartották őket fogva, bár az öregek még a "tűsz" szó jelentésével sem voltak tisztában. Szülőfalujukba nem mertek többé visszamenni, mert elmondásuk szerint ott a katonaság "nagyon rossz".

A boszniai szerb hadsereg *Róka* elnevezésű különleges egységének parancsnoka ezt nyilatkozta az ügyel kapcsolatban a *Telegraf* független lapnak: "...Ekkor támadta meg Cajnice környékét 3500 muzulmán. Nekünk sikerült a támadást semlegesítenünk. Az események elemzése után arra a következtetésre jutottunk, hogy az ellenség csak Crna Gora

területéről hatolhatott be. Az ügy kivizsgálása érdekében ezért mi is átléptük a Crna Gora-i határt, és Ravno faluban túszoikat ejtettünk, majd Cajnicében kihallgattuk őket. A tanúk vallomásait videóra rögzítettük, majd a Jugoszláv Belügyi Bizottságnak továbbítottuk. A vallomásokból kiderült, Crna Gora területén kb. 200 muzulmán harcost rejtegettek. A jugoszláv elnök közbenjárására, a túszoikat szabadon engedték. A történetek hatására Ravnóból elköltöztek a helyi bosnyák nemzetiségű lakosok."²³

Amint az a fentiekből is kiderült, csak öt túszt engedtek szabadon, a többiről máig sem lehet tudni semmit sem.

Štrpcei eset: A Belgrád–Bár vasútvonalon Štrpce falunál, nem messze Pribojtól, 1993. február 27-én szerb fegyveresek erőszakkal leszedték a vonatról egy csoport utast, és ismeretlen irányba vitték őket. Nem hivatalos forrásokból azt lehetett megtudni, hogy a Boszniai Szerb Köztársaság területén lemészárolták őket. Ez az esemény keltette fel a legnagyobb figyelmet, mert ezen a vasútvonalon turisták ezrei utaztak nyaranta a montenegrói tengerpartra. A *Sandzak* hetilap így közölte egy meg nem nevezett szemtanú vallomását a történetekről: "A vonat már induláskor késett egy órát. Rengeteg katona tartózkodott a vonaton. A Jugoszláv Néphadsereg hivatásos katonái és tartalékosai, csetnikiek és több más szabadcsapatban szolgálatot teljesítő baka. A vonat indulás után szinte rögtön megállt egy, a menetrendben fel nem tüntetett állomáson, ahol újabb katonák szálltak fel. A jegykezelő az eddigi szokásoktól eltérően egy rendőr jelenlétében nemcsak a jegyeket ellenőrizte, de az utasok nevét is feljegyezte. A katonák mindegyike a háborúról beszélt. Mikor Priboj előtt a vonat megállt, a fülkék bejáratánál tülekedésre került sor. Sok embert leszállítottak a vonatról. Mielőtt rám került volna a sor, egyik utastársam jelezte, hogy ne adjam át a személyi igazolványomat igazoltatásra. Egy az ajtó előtt történt szóváltás miatt erre szerencsére nem is került sor. Utána tudtam meg, hogy az elhurcoltak mind bosnyák nemzetiségűek voltak. Én pedig az utastársamnak köszönhettem életben maradásomat."

Az áldozatok hozzátartozói több helyre fordultak segítségért, így a Crna Gora-i elnökhöz, sőt még magához Miloševichez is, aki személyesen fogadta az elhurcoltak hozzátartozóit, és megígérte nekik, hogy ha kell, a földet is felforgatják rokonaik érdekében. Dobrica Cosic, akkori jugoszláv elnök, egy különleges vizsgálóbizottságot nevezett ki az ügy kivizsgálására. De ez sem segített, mert sem az elraboltakat, sem elrablóikat nem találták meg.

Az egyik szülő, akinek fia szintén az áldozatok között volt, több kérdésre nem kapott választ:

"A vonat már induláskor késett egy órát. Miért?"

A jegykezelő az utasok nevét is feljegyezte. Miért?"

Az ügy kapcsán az utasok kihallgatása nem történt meg. Miért?"

Melyik bíróságon folyik az ügy kivizsgálása, és hol tart?"²⁴

Ezekre a kérdésekre a mai napig senki sem kapott választ. A štrpcei események miatt a szandzsáki helyzet még inkább kiéleződött. A régió bosnyák falvaiban a lakosság külön őriséget állított, mert úgy érezték, sem az ott tartózkodó Jugoszláv Hadsereg, sem a belbiztonsági szolgálat munkatársai nem tudják biztosítani elemi jogaikat.²⁵

Emberölések (gyilkosságok)

Az 1992 és 1994 között elkövetett gyilkosságok arra utalnak, hogy az áldozatoknak származásuk miatt kellett meghalniuk. Lássunk ezekre néhány példát!

A Priboj–Rudo útkereszteződésen 1992. augusztus 26-án egy bosnyák nemzetiségű jugoszláv állampolgárt gyilkoltak meg. Az áldozat halála napján az autóbust várta, amikor két "TAM" jelzésű katonai tehergépkocsi állt meg a közelében. Ebből több katona szállt ki, egyenruhájukon négy "C" betűs jel volt, ami azt valószínűsíti, hogy szerb harcosok lehettek. Ketten üzemanyagot töltöttek, míg a harmadik odasétált az áldozathoz, igazoltatta, majd hidegvérrel fejbe lőtte. Ezután a katonák megparancsolták a többi ott várakozó embernek, hogy a hullát dobják a Lim folyóba. Azokat csak fegyverrel lehetett erre rávenni. A szemtanúk szerint a gyilkos származása miatt ölte meg az áldozatát.²⁶

A Boszniai Szerb Köztársasággal szomszédos Kukuroviciben 1993. február 18-án három bosnyák nemzetiségű személyt gyilkoltak meg. Az áldozatok egyike nő volt. A gyilkosságért a Boszniából betörő szerb csapatok vonhatóak felelősségre. A nőt eltört karokkal, meztelenül találták meg, a szemtanúk szerint a férfiakat agyonlőtték, és egy égő házba dobták őket. A falun eluralkodó félelem miatt a hullákat 15 nap múlva sem merték eltemetni.²⁷

Ebben a hónapban Szandzsák más településein is hasonló események történtek. Ravno faluban a boszniai szerb csapatok katonái két személyt addig ütlegeltek, míg azok sérüléseikbe bele nem haltak. Az ilyen esetek később is megismétlődtek.²⁸

Tvrkovic faluban 1993. június 16-án egy a háborúba többször visszatérő szerb menekült megölte a "JP Šumarstvo" erdészeti vállalat munkását. A szemtanúk szerint lefektette az útra, majd többször is fejbe lőtte. A gyilkosság oka valószínűleg az áldozat származása volt.²⁹

1994 májusában a belügyi szervek épületében két bosnyák származású személy öngyilkosságot követett el. A helybeliek szerint az öngyilkosságra a vallatások brutalitása miatt került sor.³⁰

Politikai perek

A nagy politikai perek korszaka már a múlté Közép-Kelet-Európában. Ez azonban nem mondható el Kis-Jugoszláviáról, ahol – Slobodan Milošević hatalomra kerülésével – több politikai perre is sor került. Ezek közül kiemelkedik Azem Vllasi, Koszovó-Metóhia Tartomány elnöki-elnökségi tagja ellen folytatott politikai per és a Szandzsákban lezajló 46 bosnyák nemzetiségű személy ellen folytatott politikai per, amely eddig a legnagyobbak közé sorolható a térségben.

A Szandzsákban lezajló pereket két csoportra lehetett elkülöníteni. A Szerbiában folytatódó Novi Pazar-i perre – ahol 25 személyt helyeztek vád alá – és a Bijelo Polje-i (Montenegró) politikai perre, amelyben 21 személy ellen indítottak eljárást az állami szervek. A vád ellenük Jugoszlávia egységének, integritásának veszélyeztetése volt.

Az ESZSZB jelentései szerint már 1993 májusában hajsztát indított ellenük az állami tömegtájékoztató és a belbiztonsági szolgálat. A *Politika* és a *Vecernje Novosti* című napilapokban már a bírósági perek elindítása előtt elítélték a vádlottakat. Különböző cikksorozatok jelentek meg, amelyek hamis vádakkal illették a Szandzsákban élő bosnyákokat, és alátámasztani igyekeztek az elfogottak bűnösségét. A "Hogyan tették tönkre Szerbiát a titkosszolgálatok és a dzsihád", "Hogyan előzte meg Szerbia Raška³¹ elszakadását

és a háborút a Szandzsákban" című cikkek a vádlottakat úgy igyekeztek bemutatni, mint Szerbia és Jugoszlávia legnagyobb ellenségeit.

Objektív elemzők viszont tisztában voltak azzal, hogy ezek az állítások eltúlzottak és – enyhén szólva – hamisak voltak. A háború itteni kirobbantásához csak a szerb hatalomnak és kiszolgálóinak voltak meg az eszközei. Itt a bosnyákok csak áldozatok lehettek, ugyanúgy, mint Boszniában.³²

Az állami tömegtájékoztatás elsődleges céljai között szerepelt, hogy a bosnyákok legerősebb politikai szervezetét megsemmisítsék, így nem riadtak vissza attól sem, hogy a legális politikai szervezetet és vezetőit terroristáknak, míg a bosnyákokat Jugoszlávia elleni összeesküvőknek nevezzék. Ezzel nyilvánvaló, hogy tovább tartott a Szandzsákban élő bosnyák lakosság elleni represszió.³³ Elképzeltetlenség, hogy egy ilyen környezetben – mint a volt jugoszláv térség – egy 3%-ot kitevő kisebbség veszélyeztetni tudja Jugoszlávia biztonságát.

A vádlottak védőügyvédei szerint számtalan szabálysértés történt a bírósági eljárások során. Ezek közül a legkirívóbb – ami szinte minden vádlott ügyére jellemző volt –, hogy a védőügyvédek nem lehettek jelen a kihallgatásokon, így a vádlottak által megfogalmazott vagy aláírt "beismerő vallomások" sem lehettek teljes értékűek.³⁴ Mindezek alapján jogosan merült fel a gyanú, hogy a vádlottakra nyomást gyakoroltak. A vádemeléshez szükséges tárgyi bizonyítékok sem voltak elégségesek a vád alátámasztására, hisz 52 kézfegyver és néhány gránát még egyáltalán nem nevezhető egyértelmű bizonyítéknak. Ezekkel nem lehetett háborút folytatni – a különben is fegyverrel telített – Jugoszlávia ellen. Ha emellett figyelembe vesszük azt is, hogy 1992 és 1994 között többszörösére nőtt a Szandzsákban a bosnyákok ellen elkövetett bűncselekmények száma, valamint hogy a belbiztonsági szolgálat és a hatalom egy esetben sem kerítette kézre a tetteseket, természetesnek tűnik, hogy a vádlottak maguk gondoskodtak családjuk és önmaguk védelméről.

Az ESZSZB és az Emberi Jogok Alapítványa igyekezett mindegyik vádlottal beszélni, majd az állami szervek által ellenük elkövetett jogsértéseket továbbítani a hasonló esetekkel foglalkozó nemzetközi szervezeteknek. A vádlottak elmondásából kiderült, hogy a rendőrség semmilyen módszertől sem riadt vissza a hamis vallomások megszerzése érdekében. Lássuk ezeknek néhány példáját: "...egyik éjszaka újra bevittek a kihallgatósobába, és megkérdezték, aláírom-e az általuk megfogalmazott vallomást. Nemleges válaszom után elkezdtek verni. Ez a jelenet többször megismétlődött. A végén már vért hánytam, de az ottani orvos szerint mindez csak szimuláció volt, pedig a vallatások brutalitása miatt 98 kg-ról 64 kg-ra fogytam le." Egy másik vádlott így számolt be a történetekről: "Engem nem vertek, de sokkal jobb módszert találtak arra, hogy a vallomást aláírjam. Megkérdezték vannak-e gyermekeim, majd azzal ijesztgettek, hogy tudom-e, milyen sors vár a nép ellenségeire, kieshetnek az ablakon, séta közben eltaposhatják őket, akármilyen baleset történhet velük..." A parlament egyik bosnyák képviselője, ezt mesélte: "...azt akarták, hogy mondjam meg, mely falvak vannak felfegyverkezve a tutini opstinában. Én azt válaszoltam, hogy Dobrinja és Petrica. A fegyvereket pedig a szerb hadsereg szállította oda nekik. Ők persze a bosnyák falvakra volta kíváncsiak, viszont azok nem voltak felfegyverkezve. Egyik éjjel három órán át folyamatosan vertek gumi- és fabotokkal. Ezután hideg vízzel leöntöttek, és elektromos árammal kínoztak, utána újra a verés következett. Az egyik hóhér a hajamat tépte, a másik a számat próbálta szétfeszíteni, hogy az egészséges fogaimat kihúzzák." A vallatások Crna Gorában sem különböztek. Volt olyan áldozat, akit a verés után úgy bilincseltek a forró

fűtőtesthez, hogy az sem ülni, sem állni nem tudott. Két napig étlen-szomjan hagyták. Zárkájában arra kényszerült, hogy a WC-ből igyon.³⁵

A *Monitor* – független montenegrói hetilap – az egyik áldozat apjával készített interjút. "Fiamat 1994. február 24-én elfogták, pontosabban elrabolták. Az első információkat a védőügyvédjétől kaptam, aki jelen volt az egyik rendőri kihallgatáson. A fiam három napig változatos fizikai-lelki tortúrának volt kitéve. Ütlegelték, elektrosokkal kínozták, azzal riogatták, hogy a feleségét megerőszakolták. Szabadon bocsátást ígértek neki, hogyha mindent bevall. A bírósági vád alapján ő volt a parancsnoka annak a titkos félkatonai alakulatnak, amelynek a feladata lett volna, hogy különböző diverzáns akciókat hajtson végre."

A vádirat hitelességét nagyban megkérdőjelezi az a tény, hogy a vádlott, a katonakönyvi bejegyzés alapján, alkalmatlan volt a katonai szolgálatra. Különböző orvosi leletek alapján az érintett személy egyik szemére teljesen vak volt, míg a másik szemére igen gyengén látott, ezért – orvosi javaslat szerint – állandó kíséretre szorult.

Nemcsak a vádlottakra akartak hamis vallomásokat rákényszeríteni, hanem a kiválasztott "koronatanúra" is. A belügyi szervek "elbeszélgetésre" hívták, ahol közölték vele a rászabott szerepet. Mivel ő azt nem akarta magára vállalni, a vádlottakhoz hasonló kínzásokban volt része. Ezek hatására a későbbiekben rákényszerült a rendőrség által szerkesztett tanúvallomás aláírására.

1994. szeptember 19-én a teljesen megtelt bírósági teremben a "koronatanú" eleget tett a rendőrség "kívánalmainak", és terhelő bizonyítékokkal szolgált a bíróságnak. Mindemellett – mindenki megdöbbenésére – a végén arról is beszámolt, hogy őt e hamis vallomás megtételére úgy kényszerítették. Az ügy ezzel nem zárult le, ugyanis ezután azért zaklatta a rendőrség, hogy vallomását vonja vissza, amit ügyvédje tanácsára meg is tett.³⁶

Az SDA vezetősége és aktivistái ellen indított per 1994. október 12-én ért véget. A Novi Pazar-i bíróság (Szerbia) egy (1) és hat (6) év, míg a Bijelo Polje-i bíróság (Montenegró) három és fél (3,5) és hét (7) év közötti börtönben letöltendő fogságra ítélték a vádlottakat.

A politikai kirakatperek végső soron nem érték el elsődleges céljukat, hogy lejárássák és megsemmisítsék az SDA-t, mint pártot, sőt ezek után a vádlottakból hősök lettek.

Az 1994-es év végén, a legnagyobb "médiacsendben" Crna Gora akkori elnöke kegyelemben részesítette a Bijelo Polje-i per által elítélt bosnyákokat. Novi Pazarban pedig elrendelték a perújrafelvételt, addig is az elítéltek szabadlábon védekezhetnek.

Befejezés

Ezen munkák bemutatása egy valóságot tükröz, amely rávilágít arra, hogy a Milošević-rezsim az etnikai-nemzeti tisztogatásokat nem csak háborúval valósította meg (Bosznia-Hercegovina), hanem egy csendesebb fronton is folytatta azt, saját országában, saját kisebbségei ellen. A háború árnyékában a konfliktushelyzetek mesterséges fenntartásával arra kényszerítette a Kis-Jugoszláviában élő kisebbségeket, hogy elhagyják szülőföldjüket. Ezáltal két régióban is erősen megváltozott az etnikai és nemzeti térszerkezet. A Vajdaságot a magyarok hagyták el nagy számban – ami által a térség végleg elveszítette kulturális integráló szerepét, ugyanis az odaköltöző szerb lakosság már nem vette fel a vajdasági, mérsékeltnek

mondható életstílust, hanem számbeli gyengesége miatt inkább a helyi társadalom vette át az odaköltözöttek kulturális-társadalmi normáit, szokásait. Tehát, summa summarum, ma szemtanúi lehetünk a Vajdaság "balkánizálódásának".

A másik ilyen régió az általunk tárgyalt Szandzsák, ahol a boszniai háború legvéresebb szakaszában – 1992 és 1994 között – az eddig abszolút többségben lévő bosnyákság, az emberi és kisebbségi jogok következetes megsértése miatt, mára már nem csak az abszolút többségét veszítette el, hanem relatív többségük is veszélyben forog.³⁷

A jugoszláv kormányzat jóváhagyásával mesterségesen kialakított térstruktúra következményeit majd csak a 2001-ben sorra kerülő népszámlálási adatokból tudjuk pontosabban felmérni, de már most is ki lehet jelteni, hogy a bosnyákság elvándorlási tendenciája a további években sem csökkent számottevően.

Jegyzetek:

¹ Pósa Krisztián: Szandzsák a rejtett tartomány. In *Magyar Kisebbség* 1999/1. szám.

² Bosnyákok alatt értem mindazokat a személyeket, akik a volt Jugoszlávia területén az 1971 és 1991 közötti időszakban lezajlott népszámlálásokon muzulmánoknak vallották magukat. Az elnevezés megváltozásának okait legjobban az szemlélteti, ha röviden felvázolom a "muzulmán" szó értelmezésének e századbeli változásait.

Szerbiában és Crna Gorában, majd a királyi Jugoszláviában is a bosnyákokat muzulmánoknak nevezték. A titói Jugoszlávia első évtizedeiben sem került sor lényegesebb változásokra, majd csak az 1964-es állampolgárságról szóló új törvény teremt új helyzetet, amelynek következtében az 1971-es népszámlálásokon a muzulmánok már nemzetként szerepelhetnek. Ettől kezdve a szerb-horvát nyelvben a muzulmán szónak két jelentése volt. Amikor kis kezdőbetűvel írták, akkor ez alatt a vallási felekezetet értették, amikor pedig nagy kezdőbetűvel írták, akkor a nemzetre gondoltak.

Jugoszlávia felbomlásával a muzulmán kifejezés ismét változott. Míg Bosznia-Hercegovinában visszatértek a bosnyák elnevezésre, ahol a muzulmán megnevezés kizárólag csak a vallásra volt értelmezhető, addig Kis-Jugoszláviában megmaradt a muzulmán elnevezés. Csakhogy a megnevezést mindinkább kisbetűvel kezdték írni, amiből tulajdonképpen az adódott, hogy a muzulmánokat újra nem ismerték el nemzetnek, hanem csak vallási felekezetnek. A Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) új alkotmányában (1992. április 27.) sem szerepel a muzulmánok nemzetként. Ezért a Szandzsákban élő muzulmánok újabban a "muzulmán-bosnyák" vagy a "bosnyák" elnevezést alkalmazzák. De vannak, akik a nagy kezdőbetűs muzulmán elnevezéshez ragaszkodnak.

³ Lásd: "REPUBLIKA" című független hetilap, 1994/91.

⁴ Az "etnikai" megnevezés talán nem a legmegfelelőbb, hisz egy etnikumról van szó, a délszlávokról, amelynek tagjai a szerbek, a horvátok, bosnyákok, szlovének és crnagorácok. Itt inkább nemzeti, vagyis nemzetek közötti összetűzésről beszélhetünk. Az "etnikai" megnevezést, e témakörben hibás jelentése ellenére, csak az irodalomba való berögződöttsége miatt használom.

⁵ Bandzovic Safet: *Ratne tragedije Muslimana*, Novi Pazar, 1993, 224.

⁶ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda: *Prava i sloboda u Sandzaku*, 80–90, Novi Pazar, 1996, 94.

⁷ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda: *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 70.

⁸ Sandzacki Odbor... *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 82.

⁹ Az "opština" közigazgatási terület, amelynek magyar fordítása község, de mégsem felel meg a magyar közigazgatási fogalmaknak, ugyanis a jugoszláv "opština" sokkal nagyobb területi egység, mint a magyar község.

¹⁰ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda: *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 76.

¹¹ "Sandzak" 1992/2

¹² "Vojska" 1992/8.

¹³ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda, 1993. április 24-i jelentés¹⁴ Sandzacki Odbor... 1994. január 29-i jelentés

¹⁵ Sandzacki Odbor ... *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 83.

¹⁶ Sandzacki Odbor... *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 94.

¹⁷ Sandzacki Odbor... *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 96.

¹⁸ Az SDA az eddig legsikeresebben szereplő bosnyák párt Jugoszláviában. Elnöke dr Sulejman Ugljanin. A Szandzsákban ezen a párton kívül még három bosnyák előjelű politikai párt létezik. Ezek a pártok a Bošnjacko Nacionalno Vijeće Szandzsákába (Szandzsáki Bosnyák Nemzeti Tanács, rövid. BNVS) tömörülnek. A tanácsban folytatódnak le mindazok a viták, amelyek a szandzsáki bosnyákságot érintik. Tehát nem a legerősebb párt dönt minden kérdésben, hanem a Tanács, amelynek tagjai az összes jugoszláviai bosnyák érdekeket képviselő pártokból és bosnyák jellegű civil szervezetekből kerülnek ki.

¹⁹ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda: *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 98.

²⁰ "Vreme" független hetilap 1993/17.

²¹ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda: *Otmice u Sandzaku*, Novi Pazar, 1996, 5–12.

Sandzacki Odbor..., 1992. október 26-i jelentése az ENSZ Emberjogi Bizottságának, Genf.

²² Sandzacki Odbor... *Otmice u Sandzaku*, Novi Pazar, 1996, 13–14.

²³ Bandzovic Safet-Kacar Semiha: *Sandzak historije i cinjenice*, Novi Pazar, 1994, 61.

²⁴ Sandzacki Odbor Za... *Otmice u Sandzaku*, Novi Pazar, 1996, 18–35.

²⁵ Sandzacki Odbor Za... *Otmice u Sandzaku*, Novi Pazar, 1996, 114.

- ²⁶ Bandzovic-Safet-Semiha Kacar: Sandzak historije i cinjenice, Novi Pazar, 1994, 60.
- ²⁷ Sandzacki Odbor Za..., 1993. március 3-i jelentés.
- ²⁸ Sandzacki Odbor Za..., 1993. március 13-i jelentés.
- ²⁹ Sandzacki Odbor Za..., 1993. június 16-i jelentés.
- ³⁰ Sandzacki Odbor Za..., *Hronika zla*, Novi Pazar, 1995, 117.
- ³¹ Raska (Raška) városát és tágabb környezetét a szerbek Szerbia szívének tekintik. Ó-Szerbiának is nevezik a területet. A szerb tudományosság egyik része arra is hajlandó, hogy a Szandzsákot egyszerűen "Raška oblast" (raskai terület) nevezze, hogy a török eredetű "Szandzsák" elnevezést minél inkább kiszorítsák a köztudatból. A két fogalom azonban nem fedi egymást, mert így az általuk megnevezett "Raška oblast" területéből kimarad Raška (Rascia) városa, amelyről éppen a nevét kapta a térség.
- ³² *Borba*, független napilap, 1994. május 26.
- ³³ *Forumi*, Pristinában megjelenő lap, 1994. március 28.
- ³⁴ A Novi Pazarban székelő körzeti bíróságnak küldött levél a vádlottak védőügyvédeitől, amelyben összegezve vannak a belügyi szervek által megsértett szabályok. A levél kelte: 1994. március 29.
- ³⁵ Gusinac Vasvija-Kajevec Fehim-Vrbicki Hadrovic Safet: *Progoni i politicki procesi u Sandzaku*, Podgorica, 1996, 394.
- ³⁶ Sandzacki Odbor Za Zaštitu Ljudskih Prava i Sloboda: *Hronika zla – IV*, Novi Pazar, 1995, 120–132.
- ³⁷ Az általam leírt feltevést az SDA, az ESZSZB és az EBESZ jelentéseire alapozom. Az ESZSZB jelentése szerint 1992 áprilisától novemberéig több tízezer bosnyák hagyta el a Szandzsákot, az SDA közleménye 75 000-re teszi azon bosnyákok létszámát, akik 1992 végéig hagyták el a régiót. Az EBESZ szóvivője arról számolt be, hogy 1992 végéig mintegy 25 000 szandzsáki bosnyák talált menedéket csak a skandináv országokban.

Ezek a számok az 1992-es évre vonatkoznak, valószínű, hogy a Szandzsákot, azóta elhagyó bosnyákok száma még jobban felduzzadt, hisz a gazdasági nyomor folyamatosan jelen van kis-Jugoszláviában, és a koszovói válság is nagy hatással volt a Szandzsákra a migráció szempontjából.